

Közgazdasági vallásháború helyett együttes munkálkodást

*Csaba László: Európai közgazdaságtan.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014.*

Élénk szakmai vita bontakozott ki az elmúlt két-három esztendőben a modern közgazdaságtudomány mibenlétéről, küldetéséről és feladatairól, illetve – az előző ponttól nem függetlenül – arról, hogy pontosan mit és hogyan (volna) célszerű oktatni hazánkban a közgazdasági képzések keretei között (a vita elsősorban a mester- és doktori fokozat tananyagának alakítására koncentrált). Az MTA IX. osztályának Közgazdaságtudományi Bizottsága, illetve a *Közgazdasági Szemle* intézményesített kereteket is biztosított a vitához. Az anyagok egy része publikálásra is került, így a szélesebb és a téma iránt fogékony olvasóközönséghez is eljuthattak a különféle, gyakran egymással is vitába bocsátkozó nézőpontok, vélemények.

E vitában már az indulástól állást foglalt *Csaba László*, aki azóta is meghatározó személyisége a szakmai diskurzusnak, sőt egyike azon keveseknek, akik tudományos munkásságuk részének tartják a folyamatos véleménycserét, mindezt a jobbítás szándékával. Az Akadémiai Kiadónál 2014-ben megjelent, *Európai közgazdaságtan* címet viselő kötetet egy már jó ideje létező igény hívta életre és az utóbbi években kibontakozott szakmai vita egyik jelentős állomásaként is értelmezhető. Azért csak „egyik” állomásaként, mert nyilván nem ez *Csaba László* utolsó gondolata e témában, hiszen gyakorlatilag munkásságának egészét meghatározza a szűken vett mainstream kereteinek kiterjesztése, lebontása. Kutatói és nem utolsósorban oktatói tevékenységének egyfajta küldetése is talán, hogy lehetőségei szerint hozzájáruljon a társadalomtudományok-

ban – különösen a közgazdaságtudományban – egyértelműen jellemzővé vált bezártság és szétszabdaltság felszámolásához.

A kötet indító fejezete (*Előszó*) röviden bemutatja, hogy mivégre is született maga a kötet. „Az európai közgazdaságtan kialakítása kutatási program, ami a kérdésközlvetés, a témaválasztás és az alkalmazás tekintetében egyaránt tudatosan eltér a ma fősodornak számító, amerikanizált közelítéstől.” (15. o.) A program kialakítása azonban – mint a szerző azt több helyütt is jelzi – nem előzmények nélküli, hiszen annak megvan a maga hagyománya, kultúrája és módszere. A kötet így tehát nemcsak program, hanem kritikai áttekintése is annak a fejlődéstörténetnek, ami egyfelől a főáramban, másfelől pedig itt Európában közgazdaságtudomány címen történt a közeli és régebbi múltban. És hogy vizsgálatának tárgyát minél szélesebb kontextusba helyezze – jelezvén, hogy a tudományos kutatás eredményei is akkor érnek valamit, ha hasznosul(hat)nak –, az európai közgazdaságtant értelmezni igyekszik az európai gazdasági és társadalmi rendszerek (lásd különösen szociális piacgazdaság), valamint a kelet-közép-európai transzformáció viszonyai között is. Mint a későbbi fejezetekben egyértelművé válik, e vizsgálat nem öncélú, hiszen a kötet tárgyától látszólag távolabb eső ismeretanyagok azután rendre visszacsatolnak magához a tudományhoz, az európai gazdaságtanhoz.

A kötet második fejezete (*Célválasztás, módszer és a kötet felépítése*) szokatlan módon indul. *Csaba László* több

oldalt szentel annak, hogy bizonyítsa: *a könyv* nem halott. Az a tény, hogy a szerző tételesen is megfogalmazza, hogy miért éppen a könyvformát választotta, jelzés az olvasó felé. Vannak ugyanis élethelyzetek, ha tetszik fordulópontok, amikor egyszerűen nem elegendő a kifejezésre a cikkformátum, azok csak könyvben jeleníthetők meg. Könyv... egy olyan világban, ami nem kedvez az elmélyült olvasásnak, hiszen állandó időhiánnyal küszködünk. És könyv... egy olyan világban, ahol tudománymetriai eszközökkel jóformán mérhetetlennek (vagy másként: értékelhetetlennek) tartják ezt a kifejezésformát. Holott a könyv, legalábbis itt Európában, még most is fontos értékmérőnek számít. Csaba László több helyütt megerősíti, hogy más formában egyszerűen nem lehet, nem érdemes gondolkodni tanulmányának tárgyáról, az európai közgazdaságtanról. Mint írja: „a gazdaság és társadalom tanulmányozásának szükségképp és megkerülhetetlenül *sajátos törvényei vannak, amelyek nem vezethetők vissza más tudományok művelte/megfigyelte elemi jelenségekre*” (22. o. – dőlt az eredetiben). A társadalomtudományok területén folyó kutatásokat éppen az teszi különlegessé, hogy nem jellemzőek a nagy, egyszeri és meglepetésszerű áttörések, ehelyett a folyamatos építkezés, az érvek és ellenérvek felsorakoztatása, a párbeszéd szülte kis lépések és korrekciók a meghatározók. Másként: nem lehet a remélt eredményeket lecsupaszítva, fogantatási közegüktől elvonatkoztatva közre adni, mert azok súlyukat és értelmüket veszítik. A társadalomtudományi kutatás eredményei nem függetlenek és ekképpen nem is függetleníthetők eredetüktől és attól a fejlődési pályától, amelyben érlelődnek. A könyv, amely mindezeknek teret ad, ezért továbbra is megkerülhetetlen kifejezési eszköz.

A könyvformátum Csaba álláspontja szerint egyszermind lehetőség is. Általa felfejthetők, leírhatók olyan változók és olyan összefüggések, amelyek egy nagy impaktfaktorú lapban a fekete dobozban ragadnának. A könyv lehetőséget kínál arra, hogy megmutassuk: a politikai/gazdaságpolitikai döntéshozatal gyakorta nem az első legjobb megoldással/kimenettel párosul. A valós élethelyzetekben meghozott döntések ugyanis reflektálnak arra az intézményi közegre, amelyben születnek és amelyek nagyban korlátozhatják vagy éppen módosíthatják és ekképpen eltérítik a végső kimenetet a legjobbnak tartottól. Csaba korábbi munkáinak jelentős része éppen azzal foglalkozik, hogy miként kerül(t) szembe egymással a közgazdasági és a politikai-társadalmi racionalitás.

A harmadik fejezet (*Mi lehet európai a mai közgazdaság-tudományban?*), sőt az egész kötet egyik legfontosabb tézise, hogy ideje felszámolni azt a mind markánsabbnak mutatózó szakadékot, ami egyfelől a legújabb közgazdaságtudományi kutatások és másfelől az oktatás, illetve az oktatott tananyagok között feszül. Példák sorával igyekszik bizonyítani a szerző, hogy miközben a közgazdasági oktatásban használt tankönyvek „kötelező anyagai azt a téves benyomást keltik, mintha a szakma szabályai kőbe lennének vésve... [e]közben a valóban élenjáró közgazdasági kutatás nyit a társadalomtudományokra és némely természettudományra is” (38. o.). Ennek eredményeként mostanra nagyon távol került „*az egyetemi képzés statikus világtól a tudomány valós fejlődése*” (40. o. – dőlt az eredetiben). Tananyagfejlesztést sürget, amelyben „*befogadhatóbb és a befogadó számára a gyakorlatban használhatóbb*” (42. o. – dőlt az eredetiben) ismeretanyag és tudás átadására kerül sor. E megújulás szerves része,

hogyan olyan kontextusba helyezzük a mindenkori vizsgálat tárgyát, ami érzékeny a történelmi, intézményi és hatalmi viszonyokra. Csak így lehetséges, hogy a hallgató releváns, használható ismeretanyagot és készségeket birtokoljon. Csaba rámutat, hogy ezt az igényt immáron az USA-ban is mind többen és erőteljesebben szorgalmazzák. A mainstreamben komoly elismertségnek örvendő *David Colander* például folyamatosan hivatkozott forrása szerzőnek. De természetesen ez esetben sem cél az amerikai látszólagos különütasság szolgálalkú követése. Ehelyett eredeti, a meglévő és erőteljes hagyományokra építő európai közgazdaságtan megalkotására van szükség, amelyben a vizsgálódás egysége (újra) a nemzetgazdaság. A szerző szavaival: „Aspirációnk, nyíltan vállalt törekvésünk tehát *a gazdaság és a társadalom befolyásolása a demokratikus, nyílt társadalom viszonyai között*” (64. o. – dőlt az eredetiben).

Már a második fejezet is taglalja, de részleteiben itt, a harmadik egységben került kibontásra, hogy az oktatásszervezésben milyen utat követne a szerző. Röviden: vissza az universitasokhoz. Vagy másként: a teljes kudarcot vallott bolognai rendszer átalakításának szükségessége. „A bolognai rendszer bukásával szembesülve be kell látni, hogy közgazdasági (...) képzéshez nyelvi, matematikai, történelmi, sőt szocializációs előfeltételek szükségeltetnek” (67. o.). Ha ugyanis a közgazdaságtudomány tárgya a gazdasági, politikai és társadalmi

rendszerek megértése, vagy éppen működtetése, akkor megkerülhetetlen mindezen „pluszok” (más megközelítésben: alapok) beépítése.*

Aki figyelemmel kísérte Csaba László munkásságát az elmúlt negyedszázadban, annak nem (lesz) meglepő a negyedik fejezetet (*Az európai szociális piacgazdaság*) indító felütés. A szerző gyakorlatilag a szociális piacgazdaság modelljét a német gyakorlattal azonosítja és a modell sikerét/kudarcát részben abban méri, hogy más országok mennyiben voltak képesek átvenni a német ideát. A fejezet a németországi elmélet és gazdaságpolitika kialakításával indul. Előbbit *Röpke* neve fémjelzi, aki a szélsőségek elutasításával és az emberközpontú társadalom megteremtésének igényével fogalmazta meg harmadik utas politikáját a második világháború utáni Németország számára. Utóbbit pedig az ordoliberalizmus (egyik) atyjának, *Euckennek*, a feiburgi iskola képviselőjének tanaiból vezeti le (vagy ha tesszik, építi fel) Csaba. Bár a szerző maga is jelzi, hogy sem mód, sem hely nem volt arra, hogy hosszabban és mélyebben is foglalkozzon az *Ordnungstheorie* és az *Ordnungspolitik* koncepcióival, talán mégis érdemes egy mondatnyit Eucken munkásságáról szó szerint idézni, hiszen – ahogy Csaba László is írja – ma Magyarországon fájóan kevesen ismerik ezeket az alapvetéseket. „Az euckeni fölfogás sarokpontjai (...): a magántulajdon, a jogállamiság (nemcsak a szerződések kikényszeríthetősé-

* A recenzens saját tapasztalata, hogy az Európában és különösen hazánkban megvalósított többszintű képzésnek nem sok köze van (valójában semmi) az állítólagos amerikai forráshoz. Magyarország e téren erősen túlteljesített, és éppen attól a szabadságtól fosztotta meg hallgatóit, ami – legalábbis az alapképzésben – az USA-ban nem hogy jelen van, de ez maga a rendszer meghatározó jegye. Az Indiana Egyetem Közgazdaságtudományi Tanszékén a jól teljesítő végzős alapszakos hallgatóim rendre azok, akik közgazdasági szakjuk (*major*) mellett egyéb területeken is elmélyednek, a politikatudománytól és a történelemtől kezdve a nemzetközi kapcsolatokon, pszichológián vagy nyelveken át egészen a matematikáig.

gel), az árstabilitás, a verseny mint közérdek állami pártolása és védelme – aktivista piacépítés révén –, szabad külkereskedelem (...), konvertibilitás (...) és a fenntarthatóan kiegyensúlyozott költségvetés elve.” (89. o.) A szerző ugyan nem állítja a magyar teljesítményt párhuzamba e kitételekkel (annál inkább megteszi ezt a német gyakorlattal), mindenesetre elgondolkodtató, hogy ha valóban ezek a német szociális piacgazdaság építőkövei, akkor vajon a mai Magyarországnak lenne-e esélye arra, hogy maga is a német modellt kövesse közép- vagy hosszú távon. (Félő, hogy nem nagyon.)

Magyar olvasónak igen csak meglepő lehet az a megközelítés, amely szerint a szociális piacgazdaság egyfelől, illetve a (kontinentális) jóléti állam másfelől nem egymás szinonimái, sőt ellenkezőleg, nagyon is eltérő premissákra épülő keretrendszerek, így egybemosásuk a gazdaságpolitika formálóit végzetes félreértésekre és hibákra kárhoztatja. Hét oldalon keresztül érvel Csaba László amellet, hogy miért kell szétválasztani e két modellt.

A fejezet következtetései rendkívül erősek és elgondolkodtatóak. Habár a német szociális piacgazdaság modellje – a hetvenes évektől indulóan – mostanra sokat változott és közel került az ún. jóléti államokhoz, az alapokban, az euckeni konstituáló elemekben nincs változás. (118. o.). Hozzátehetjük, hogy amennyiben tehát Európában a siker fogalmát Németországhoz kötjük, akkor azzal egyben azt is elmondtuk, hogy a fentebb megidézett rendezőelvek nélkül nincs tartós növekedés és nincs fenntartható fejlődés. A szerző megállapítja és ezzel az európai leszakadókról folyó diskurzust egészen más mederbe is tereli, hogy „*a jelenleg válságban lévő európai államok ... egyáltalán és részben*

sem az általunk vázolt szociális piacgazdasági modell útját járják” (118. o. – dőlt az eredetiben). Vagyis nem elég egyszerűen a válságkezelésre, válságrendezésre koncentrálni és úgy tenni, mint ha egyébként pedig az alapokkal minden rendben volna. Éppen ellenkezőleg: az alapoknál semmi sincs rendben... Végkövetkeztetésében pedig azt állítja a szerző, hogy ha létezik törésvonal ma az EU-ban, akkor azt Észak és Dél viszonylatában kell keresnünk, nem pedig a keletnyugati tengely mentén (119. o.).

A könyv utolsó két fejezete Európa keleti felét veszi szemügyre. Előbb a majd negyedszázaddal ezelőtt a piacgazdaság és a demokrácia felé forduló közép-kelet-európai országok rendszer-váltásának mérlegét vonja meg (5. fejezet: *A rendszerváltás mérlege: Félig üres vagy félig tele van a pohár?*), majd pedig azt vizsgálja, hogy a tranzitológia gazdagított e bennünket (6. fejezet: *Mit adott a posztkommunista átmenet tanulmányozása a világ közgazdaságtudományának?*). A régió vizsgálatának fontosságát az európai közgazdaságtan perspektívájából Csaba véleménye szerint elsősorban az adja meg, hogy a(z európai) jóléti állam mellett éppen a rendszerváltás az, ami sajátosan európai, és mint ilyen nem csak érdemes a vizsgálódásra, hanem – egyebek mellett – valójában ez maga az európai közgazdaságtudomány. A szerző rámutat, hogy a régió felzárkózása az EU-maghoz nem valósult meg, az azt jövendőlo neoklaszszikus elméletek vagy akár a rendszerváltó eufória csak illúziókat táplál(hat)tak. Az intézmények és a politika minőségében meglévő differenciák ugyanis legjobb esetben is csak a feltételes konvergencia valamilyen fokú teljesüléséhez vezethettek (volna). Előbbi – értsd: intézmények – kapcsán a kötet központi, visszatérő gondolata, hogy a

főáramnak nem sok mondanivalója van róluk (“a neoklasszikus szintézisben *nincsenek intézmények*”, 138. o. – dőlt az eredetiben). A közpolitika alakításának vonatkozásában ugyanakkor azt is kiemeli Csaba, hogy „*a külső és véletlen tényezők ... rendszeresen felülírják a gazdaságpolitika által alakítható, saját kezében lévő belső tényezők hatását*” (136. o. – dőlt az eredetiben). Mindazonáltal, ahogy az 5. fejezet címe is jelzi, a pohár nem csak félig üres, de félig tele is van. Bizonyítja ezt egyfelől, hogy mára ezek az országok visszaépültek a világ-gazdaság áramába és tagjai az Európai Uniónak. A tagságból járó előnyöket ugyan nem sikerült még teljességgel kiaknázniuk, de nem törvényszerű, hogy ne tudnák azt megtenni a jövőben. A 3. és még inkább a 4. fejezet következtéseiben felbuzdulva a szerző régióink elé az ordoliberalis piacgazdaság modelljét állítja, mint olyan követendő utat (modellt és egyben jövőképet), ami nem csak a mennyiség, de a minőség tekintetében is a centrumba juttat(hat)ja a rendszerváltó országokat.

A 6. fejezet azután már konkrét útmutatást is kínál a rendszerváltó országok számára. Induló tézise, hogy az átmenet vizsgálata, illetve következtetések levonása – amelyek akár a gazdaságpolitika gyakorlati szintjén is értelmezhetők – igenis megtehető a közgazdaság-tudomány keretein belül (169. o.). Ez fontos tézis, mert újfent egyértelművé teszi, hogy a tudomány határait jóval szélesebbre nyitná Csaba, mint amit ma a főáram elviselni látszik. Holott, ahogy irodalmi áttekintéséből is kitűnik, mindez elkerülhetetlen. Erős kritikával nyitja az étékelést: „*A módszertani individualizmus ... konkrétan tévútnak bizonyult... Az egyéni döntésekből és azok vélelmezett ... jellegzetességeit követő leírásból lényegében*

soha és sehol nem következett – mert nem is következhetett – semmi a makrogazdasági folyamatokra nézve.” (170. o. – dőlt az eredetiben). Következésképpen nem megkerülhető sem az empirikus, sem pedig a történeti-intézményi vizsgálódás. Ez sem jelenthet azonban egyfajta redukcionizmust, ahol csak bizonyos intézmények leírására, esetleg számszerűsítésére kerül sor. Ami számít, az a „*kontextualitás*” (176. o. – dőlt az eredetiben). Mibenlétének megértéséhez, feltérképezéséhez egyfelől a tudományok sokszínűségének fel- és elismerésére van szükség, másfelől pedig a leegyszerűsíthetőség illúziójával történő leszámolásra. Záró gondolata nem is lehet más, mint ez: „Közgazdasági vallásháború helyett a közös erővel, toleranciával folytatott és a valóság tiszteletén alapuló együttes munkálkodást látnánk szívesen a jövőben.” (195. o.)

Csaba László kötete, az *Európai közgazdaságtan*, több, mint egy (újabb) monográfia a szerző igen nagyszámú publikációinak sorában. Ez program, sőt munkaterv, amely megvalósításra vár. Nem egyszerűen provokál, gondolkodásra készítet, hanem cselekvésre ösztönöz. Vannak, nem is kevesen, akik meggyőződéssel vallják, hogy van élet a főáramon túl is, sőt a közpolitika-formálás napi valósága rendre azon kívül esik. Mindazok ezért, akik szeretnének többet tudni arról, hogy melyek ma a meghatározó viták és törésvonalak főáramon belül és azon kívül, és időnként még azon is elmerengenek, vajon jó úton jár-e a hazai közgazdasági felsőoktatás, örömmel és nagy haszonnal fogják forgatni és remélhetőleg hivatkozni Csaba László kötetét.